

УДК 331.556.4+330.35

Вплив сучасних соціально-економічних трансформацій в Україні на формування міграційних настроїв населення

П'ятковська О.Р.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті здійснено аналіз соціально-економічних трансформацій в Україні, які розпочалися з кінця 2013 р., та їх вплив на міграційні орієнтири населення країни з урахуванням результатів соціологічних досліджень, проведених групою «Рейтинг» та Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка».

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, міграційні процеси, міграційні настрої, студентська молодь, соціально-економічні трансформації, економічна криза.

Пятковская О.Р. ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В УКРАИНЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ МИГРАЦИОННЫХ НАСТРОЕНИЙ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье проведен анализ социально-экономических трансформаций в Украине, которые начались с конца 2013 года, и их влияние на миграционные ориентиры населения страны с учетом результатов социологических исследований, проведенных группой «Рейтинг» и Международным институтом образования, культуры и связей с диаспорой Национального университета «Львовская политехника».

Ключевые слова: международная трудовая миграция, миграционные процессы, миграционные настроения, студенческая молодежь, социально-экономические трансформации, экономический кризис.

Pyatkovska O.R. THE INFLUENCE OF CURRENT SOCIAL AND ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE ON MIGRATION ASPIRATIONS AMONG UKRAINIAN POPULATION

The author of the article analyses social and economic transformations in Ukraine, which started at the end of 2013, and their impact on the migration aspirations of the country's population, taking into account the results of sociological researches, conducted by the Sociological Group "Rating" and International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations of Lviv Polytechnic National University.

Keywords: international labor migration, migration processes, migration aspirations, student youth, social and economic transformations, economic crisis.

Постановка проблеми. Міжнародна міграція як один з основних виявів глобалізаційних процесів протягом останніх років набрала значних обсягів, прискорила темпи кількісного та якісного зростання. Зокрема, згідно даних ООН, станом на 2017 р. чисельність міжнародних мігрантів становила майже 258 млн. осіб, перевищивши прогнози очікування 2003 р. експертів ООН, які вважали, що до 2050 р. чисельність міжнародних мігрантів мала б сягнути 230 млн. осіб [1]. Україна поряд з іншими країнами є також активним учасником міжнародних міграційних процесів. Водночас, візова лібералізація, з одного боку, політичні та суспільні зміни в Україні, які розпочалися з політичних протестів у 2013 р. та призвели в подальшому до того, що починаючи з 2014 р. Україна стикнулася із найбільшими у XXI ст. викликами, включно із політичною та економічною кризами, воєнним конфліктом на Сході та анексією Криму Російською Федерацією, з

іншого боку, очевидно, істотно вплинули на міграційну активність населення України, тип міграційної поведінки, терміни перебування за кордоном тощо. В умовах майже відсутньої міграційної політики України та недостатнього моніторингу міграційних процесів особливо в сучасних умовах, що склалися після Революції Гідності, здійснення аналізу особливостей формування міграційних настроїв серед населення є вкрай актуальне, а вивчення чинників міграції та прогнозування міграційної поведінки населення має вагомий практичний значення.

Аналіз останніх досліджень. Проблема участі України в глобальних міграційних процесах присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема, аналізом демографічних викликів в умовах міграційної активності населення в сучасних умовах, впливу міжнародної міграції на соціально-економічних розвиток держави та ринку праці, формування

міграційної політики України займаються такі визначні дослідники, як Е. Лібанова, О. Позняк [2], М. Романюк [3], У. Садова [4], О. Малиновська [5], О. Пуригіна, С. Сардак [6] та ін., однак питання формування міграційних настроїв населення в сучасних трансформаційних умовах залишається дещо поза увагою цих науковців, за винятком О. Малиновської, яка у 2015 р. аналізувала міграційні особливості населення України в період після початку Революції Гідності [7], а також можливий розвиток міжнародної трудової міграції з України в контексті сучасних подій [8].

Формулювання цілей статті. Метою цієї публікації є аналіз соціально-економічних трансформацій в Україні, які розпочалися з кінця 2013 р. та їх вплив на міграційні орієнтири населення країни з урахуванням результатів соціологічних досліджень, проведених групою «Рейтинг» та Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка».

Виклад основного матеріалу. Негативні тенденції в розвитку економіки України, яка ще з II півріччя 2012 р. поступово занурювалася в рецесію [9], у 2014 р. поглибилися: реальний ВВП впав на 1,2% в першому кварталі та на 14,8% в четвертому кварталі, а в цілому за 2014 р. – на 6,8% [10]. Через конфлікт на Сході України реальна валова додана вартість скоротилася в усіх секторах, окрім сільського господарства та неринкових послуг. Інфляція пришвидшилась з -0,3% у 2013 р. до 12,1% в середньому в 2014 р., а в грудні 2014 р. зростання ІСЦ було на рівні 24,9% дпр. [10].

Прожитковий мінімум та, в результаті, мінімальна пенсія та мінімальна заробітна плата, залишалися у 2014 р. на рівні грудня 2013 р. Зокрема, уряд у березні скасував заплановане раніше на липень та грудень підвищення прожиткового мінімуму в рамках заходів з фіскальної консолідації, однак через різке пришвидшення інфляції соціальні стандарти зменшились в середньому на 5,8% у 2014 р. та 24,9% дпр в грудні 2014 р. [10]. Розмір соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям також залишався незмінним у 2014 р. в номінальному виразі, оскільки розмір допомоги визначено як частку прожиткового мінімуму. Крім того, з липня 2014 р. уряд знизив соціальну допомогу сім'ям з дітьми [10].

У структурі сукупних ресурсів домогосподарств знизилися усі види доходів, за винятком доходів від особистого підсобного господарства. Дохід від заробітної плати впав на

8,6% в реальному виразі через падіння реальної середньої заробітної плати на 6,5%, збільшення безробіття [10], а також через збільшення заборгованості з виплати заробітної плати, яка протягом січня-листопада 2014 р. зросла втричі [11]. Реальна заробітна плата скоротилася через обмежене зростання номінальної заробітної плати, високу інфляцію та запровадження військового збору як додатку до ПДФО. Загалом, згідно самооцінки домогосподарств рівня своїх доходів, порівняно з 2013р. відбулися такі зміни: частка домогосподарств, які оцінили рівень своїх доходів як достатній, склала 55%, що на 7 в.п. менше, ніж у 2013р., при цьому частка домогосподарств, які повідомили, що мали можливість робити заощадження скоротилася на чверть і становила лише 8% [12]. Вважали свій дохід достатнім для нормального харчування, але обмежували себе у споживанні непродовольчих товарів та послуг 41% домогосподарств (у 2013 р. – 35%) [12]. Близько 4% домогосподарств (на 0,2 в.п. більше, ніж у 2013р.) повідомили, що не змогли забезпечити навіть достатнє харчування, разом з тим серед багатодітних домогосподарств частка таких домогосподарств збільшилась на 4 в.п. і склала 10% [13].

Щодо безробіття, то у 2014 р. його рівень (за методологією МОП) становив 9,3% економічно активного населення у віці 15-70 років, що на 2% вище, ніж у 2013 р. [11]. Безробіття зросло у зв'язку зі спадом виробництва практично у всіх секторах економіки та падінням попиту у зв'язку зі зменшенням доходів домогосподарств [10]. Також, у 2014 р. помінялася квартальна сезонна динаміка зайнятості. Безробіття зросло у третьому кварталі (до 9,5%), тоді як раніше це був період з найменшим рівнем безробіття [10]. В останньому кварталі частка безробітних становила уже 10,6%, такий рівень безробіття в останнє був зафіксований у першому кварталі 2002 р. [10].

За результатами дослідження, проведеного Соціологічною групою Рейтинг, з квітня 2014 р. до липня 2015 р. частка населення України, яке вважало, що справи в Україні йдуть у неправильному напрямку, зросла з 48% до 72%, а тих, хто зазначив, що економічне становище їхньої сім'ї набагато погіршилося, зросла з 22% до 55% [14].

За таких соціально-економічних умов Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка» було проведено соціологічне дослідження серед студентів ВНЗ Львова протягом

2014 р. з метою виявлення їхніх міграційних настроїв, бажаної форми міграції, терміну та країни призначення, а також факторів та чинників, що стимулюють та стримують міграцію серед студентської молоді.

Зважаючи на складні соціально-економічні умови, що склалися у 2014 р., серед усіх опитаних респондентів найбільше виявили бажання поїхати за кордон з метою працевлаштування. Так, серед політехніків цей показник становив 81,96%, серед студентів інших ВНЗ – 81,78% [15]. Також 72% політехніків та 79,57% студентів інших ВНЗ задекларували їхнє бажання навчатися за кордоном та 38% і 44,25% відповідно – виїхати на постійне проживання за кордон [15]. Слід також зазначити, що частка тих осіб, які хотіли б працевлаштуватися за кордоном істотно коливається залежно від спеціальності, на якій навчаються студенти. Так, серед політехніків найбільше бажання поїхати за кордон для працевлаштування виявили будівельники та інженери (98%), архітектори (90%), радіоелектроніки та електронні техніки (88,24%), а серед інших ВНЗ – студенти-ветеринари (92,16%) та медики (87,7%) [15].

При цьому наявність реальних можливостей для реалізації виявлених бажань виявилися значно нижчі, крім цього, ми прослідкували певні неспівпадіння щодо тих, хто мали такі бажання і можливості. Таким чином, ми виявили обсяги потенційних мігрантів серед львівських студентів, тобто тих, хто задекларував і бажання, і можливість поїхати за кордон з певною метою. З'ясувалося, що в середньому по всіх ВНЗ частка потенційних трудових мігрантів становить майже 34%, частка потенційної студентської мобільності – 27%, потенційних емігрантів (тих осіб, які виїдуть за кордон на постійне проживання) – 12% (табл. 1). Однак, серед потенційних мігрантів ми теж спостерігаємо певні відмінності у розрізі навчальних закладів (табл. 1).

Враховуючи пріоритетність цілі виїзду за кордон – працевлаштування, чинники міграційних настроїв серед усіх студентів Львова виявилися наступними:

79,9% – можливість збільшення матеріального статусу;

78,8% – бажання фахової самореалізації та надія на кращі умови праці за кордоном;

78,8% – відсутність роботи в Україні;

70% – бажання оволодіти знаннями та навичками, які недоступні в Україні [15].

Бажання трудової міграції найбільшою мірою проявляють найбільш бідні студенти – ті, яким вистачає лише на продукти харчування. Виходячи з таких результатів опитування, нам було важливо з'ясувати, якою має бути заробітна плата в Україні, щоб студентська молодь не виїжджала за кордон. Отже, з'ясувалося, що заробітна плата у розмірі 5000 грн. (320 дол. США на момент опитування) може майже удвічі скоротити чисельність бажаючих працевлаштуватися за кордоном [15].

Протягом 2015 р. реальний ВВП в Україні скоротився на 17% дпр в першому кварталі та на 14,7% дпр в другому, тобто у другому півріччі економіка дещо стабілізувалася [16]. Сезонно скоригований реальний ВВП дещо зріс на 1,1% дпк в третьому кварталі та на 1,4% дпк в останньому кварталі 2015 р. (зниження реального ВВП сповільнилось до 7,2% дпр) [16]. У другому півріччі стабілізація відбувалась завдяки поліпшенню результатів діяльності більшості секторів, за винятком фінансового. В цілому за 2015 р. реальний ВВП скоротився на 9,9% [17].

Інфляція прискорилась з 12,1% в 2014 р. до 48,7% в середньому за 2015 р. та сягнула найвищого за 20 років показника [17]. У квітні 2015 р. зростання ІСЦ було навіть швидшим на рівні 60,9% дпр. Зростання цін колівалось від 6% в середньому для телекомунікацій до 116% для витрат на комунальні послуги та утримання житла, зокрема, підвищення

Таблиця 1

Розподіл потенційних мігрантів за ціллю на університетом навчання

Назва ВНЗ	Частка потенційних мігрантів з метою:		
	працевлаштування	навчання	постійне проживання
НУ ЛП	33	33	11
ЛНУ ім. І. Франка	28,38	41,7	15,82
ЛНАУ	55,14	32,98	15,38
ЛНМУ	43,59	38,46	23,21
ЛНУВМБТ	43,14	17,05	8,24
Середнє по ВНЗ	33,88	27,2	12,3

Джерело: складено за [15]

тарифу на газ більш як в 5 разів призвело до різкого зростання індексу цін на комунальні послуги. Зміни цін на більшість товарів та послуг було в межах 30-50% включно з підвищенням цін на продукти харчування на 41,5% [17].

Хоча прожитковий мінімум було підвищено на 13,1% для всіх демографічних груп, що означало підвищення мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, а також соціальних виплат, однак, незважаючи на зростання номінального доходу в 2015 р., висока інфляція та фіскальний тиск призвели до падіння реального наявного доходу домогосподарств на 22,2%, при цьому доходи впали в реальному виразі з усіх джерел [16]. За рівнем самооцінки домогосподарствами своїх доходів, частка домогосподарств, які оцінили рівень своїх доходів як достатній, склала 52%, що на 3 в.п. менше, ніж у 2014 р. [18]. Близько 5% домогосподарств (на 1,2 в.п. більше, ніж у 2014 р.) повідомили, що не змогли забезпечити навіть достатнє харчування, серед багатодітних домогосподарств частка таких домогосподарств збільшилась на 4 в.п. і склала 14% [18]. Водночас скорочення реальної середньої заробітної плати у 2015 р. становило 20,2% [17].

2016 рік став переломним для економіки України. Вже у I кварталі вперше з 2012 р. спостерігається хоча й незначне, але зростання ВВП на 0,1%, при цьому темпи його зростання прискорюються: у II кварталі – 1,4% та у III – 2% [19]. Загалом, приріст ВВП за 2016 р. становив 2,4% [20]. Крім цього, сповільнилася інфляція, зокрема ІСЦ впав з 43,3% до 12,4% (табл. 2), хоча зміна цін виробників промислової продукції була позитивною (з 25,4 у 2015 р. до 35,7 у 2016 р.) [19].

На фоні зменшення інфляції зросла реальна заробітна плата та реальні доходи

домогосподарств (табл. 2). Хоча, порівняно з 2015 р. не відбулося значних змін у структурі оцінок домогосподарствами стану свого добробуту: більше половини респондентів, як і у 2015 р., оцінили рівень своїх доходів як достатній (52%); близько 4% домогосподарств (на 0,8 в.п. менше, ніж у 2015 р.) повідомили, що не змогли забезпечити навіть достатнє харчування, однак серед багатодітних домогосподарств частка таких домогосподарств зменшилась на 8 в.п. і склала 6% [21]. Також, порівняно з 2015 р. на 1,2–0,2 в.п. скоротилася частка домогосподарств з дітьми, які через нестачу коштів мали певні проблеми з харчуванням дітей [21].

Загалом, як видно з таблиці 2, усі макроекономічні показники України у 2016 р. стали позитивними. Тим не менше, рівень безробіття в Україні у 2016 р. почав зростати, і ця тенденція зберігалася і протягом наступного 2017 р. (табл. 3). В середньому, рівень безробіття у 2016 р. за методологією МОП склав 9,6%, а у 2017 р. – 9,7%.

Також негативною тенденцією 2017 р. стало зменшення приросту ВВП та реального доходу населення (табл. 2).

Таким чином, протягом аналізованого періоду лише обсяг капітальних інвестицій дещо перевищив показники 2013 р, натомість необхідно докласти ще досить значних зусиль, щоб соціально-економічна ситуація в країні вийшла на рівень хоча б 2013 року.

Вкінці 2016 р. Соціологічною групою «Рейтинг» було проведено дослідження серед українських трудових мігрантів. Попри те, що більше 60% респондентів мають досвід неофіційного працевлаштування за кордоном і лише 38% не мали жодних проблем, коли працювали за кордоном, однак, 71% з них зазначили, що хотіли б і надалі працювати за кордоном [22].

Таблиця 2

**Основні макроекономічні показники України
(до відповідного періоду попереднього року), 2014-2017 рр.**

Найменування показника	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Реальний ВВП	-6,6%	-9,8%	2,4%	2,1%*
Обсяг промислової продукції	-10,7%	-13,4%	2,4%	3,6%
Капітальні інвестиції	-23%	-6%	18%	22,1%
Реальний дохід населення (III квартал)	-9%	-26,6%	7,3%	0,2%
Реальна заробітна плата	-6,5%	-20,2%	9%	12,3%
Індекс споживчих цін	24,9%	43,3%	12,4%	1,5%

*станом на III квартал

Джерело: складено за [11; 17; 19-20]

Таблиця 3

Динаміка рівня безробіття (за методологією МОП) в Україні та країнах ЄС-28, станом на III квартал поточного року, 2014-2017 рр.

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Україна	9,50%	8,60%	8,80%	8,90%
ЄС-28	9,60%	9,30%	8,20%	7,30%

Джерело: складено за [11; 17; 19-20]

Також восени 2016 р. цією ж групою організацією було проведено дослідження щодо міграційних настроїв населення України, яке показало, що найбільшою мірою міграційні настрої (і щодо працевлаштування, і щодо постійного проживання за кордоном) демонструє саме молодь [23]. Тому протягом кінця 2016 – початку 2017 рр. МІОКом було проведено соціологічне дослідження міграційних настроїв студентів випускних курсів НУ «Львівська політехніка» та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Дане дослідження покликане було показати зріз міграційних настроїв студентської молоді напередодні отримання безвізового режиму, виявити тенденції, які уже проявились чи можуть проявитись протягом наступних років, коли наші респонденти вийдуть на ринки праці не лише України, а й інших країн, де зможуть самореалізуватися та принести користь суспільству [24].

Результати проведеного дослідження засвідчили, що студенти демонструють доволі високе бажання навчатись за кордоном: приблизно кожен четвертий студент Львівської політехніки (28,4%) та Київського політехнічного інституту (28,1%) однозначно хотіли би поїхати за кордон на навчання; також 39,9% респондентів з ЛП та 39,3% респондентів з КПІ зазначили, що швидше виявляють таке бажання, ніж не виявляють. 19,8% старшокурсників із Львівської політехніки і 28,3% з Київського політехнічного інституту однозначно хотіли би поїхати за кордон для постійного проживання. Понад чверть опитаних (26,5% і 28,6% відповідно) зазначили, що швидше б хотіли, ніж не хотіли би, проживати в іншій країні. Цікаво, що 27% студентів ЛП і 22,8% студентів КПІ ще мають сумніви щодо двох варіантів [24]. Однак загалом в опитаних спостерігається найвищий рівень бажання працювати за кордоном – сумарно 76,3% студентів Львівської політехніки і 78,4% з Київського політехнічного інституту (тих, хто однозначно хотів би працювати і швидше б хотів працювати, ніж не хотів би).

Як і в попередньому дослідженні, у Львівській політехніці знову спостерігалася кореляція щодо матеріального стану та наявності бажання працевлаштуватися за кордоном, зокрема сумарно 86,4% тих, кому вистачає грошей лише на їжу та найнеобхідніші речі, зазначили, що хотіли би працювати за кордоном. Натомість, у КПІ такої кореляції не було виявлено [24].

Також ми прослідкували певний вплив запровадження візової лібералізації на бажання студентів працевлаштуватися за кордоном, а саме: 24,3% студентів з ЛП та 19% з КПІ мають намір поїхати на роботу за кордон, якщо Україна отримає безвізовий режим, у той час, якби Україна не отримала безвізовий режим, такий намір був би тільки у 10,9% опитаних з ЛП та 11,6% опитаних з КПІ [24].

Також, як і в попередньому дослідженні, домінуючими чинниками міграції виявилися низький рівень заробітних плат (44,5% НУ «ЛП» та 51,3% КПІ), та неможливість професійної самореалізації (33,7% НУ «ЛП» та 30% КПІ). Важливо підкреслити, що досить вагомим виявився чинник наявності хабарництва та корупції, особливо для студентів КПІ (39,5%). Натомість цей чинник для студентів Львівської політехніки став приблизно таким же важливим, як і збільшення цін і тарифів – 28,2% та 28,4% відповідно. Водночас, проблеми з безробіттям більше хвилюють студентів Львівської, ніж Київської політехніки: 39,9% НУ «ЛП» на фоні 26,8% КПІ [4]. Досить вагомим фактором для виїзду за кордон для студентів КПІ виявилася невпевненість у завтрашньому дні (29,8%). Зважаючи на складні та досить динамічні соціально-економічні умови, в яких перебувала Україна протягом 2014-2017 рр., що були описані вище, в країні справді склалася дуже непрогнозована ситуація. Можливо, саме тому респонденти проявляли достатній скептицизм щодо отримання Україною безвізового режиму навіть під час опитування на початку 2017 р. [24].

Щодо очікуваного рівня заробітної плати, то цей показник дещо зріс у порівнянні з 2014 р.,

зокрема, залишитися в Україні і не виїжджати за кордон більше половини респондентів НУ «ЛП» погодяться, якщо заробітна плата у них буде не менше 10 000 грн. (згідно курсу валют на момент опитування – 400 дол. США). Щодо студентів КПІ, то цей показник сягнув 15 000 грн. (згідно курсу валют на момент опитування – 600 дол. США) [24].

Висновки із цього дослідження і далші перспективи в цьому напрямку. Підводячи загальний підсумок можемо зазначити, що складні та непрогнозовані умови, в яких опинилася Україна після Революції Гідності, спричинили сплеск міграційних настроїв населення, особливо серед студентської молоді. Попри наші очікування, війна в країні не виявилася вагомим фактором для міграції, натомість домінуючими чинниками стали

саме складні соціально-економічні явища, зокрема такий фактор, як рівень заробітної плати. Незважаючи на певне покращення основних макроекономічних показників у 2016 р., цього є недостатньо, щоб задовільнити бажання населення, а зважаючи на динаміку 2016-2017 рр., можемо зробити висновок, що при збереженні таких темпів розвитку Україні буде необхідно ще кілька років, щоб повернутися до соціально-економічного рівня 2013 року, який, своєю чергою, був достатньо кризовим для населення. Таким чином, якщо темпи економічного зростання не прискоряться, Україна може втрати значну частину кваліфікованого молодіжного потенціалу, що в умовах існуючої демографічної кризи є серйозною загрозою національній безпеці держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. World Migration Report 2010 / International Organization for Migration. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2010_english.pdf?language=enhttps://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2010_english.pdf (дата зверення: 10.04.2018)
2. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Макарова О. В., Сариогло В. Г., Ткаченко Л. Г. Зовнішня трудова міграція населення: монографія. К.: Український центр соціальних реформ; Державний комітет статистики України, 2009. 120 с.
3. Романюк М. Закордонна трудова міграція та рееміграція в контексті національної безпеки України. Регіональна економіка. 2016. № 4. С. 22-30.
4. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : монографія / наук. ред. У. Я. Садова. Львів: Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж, 2011. 526 с.
5. Малиновська О. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально- економічне значення: аналіт. доп. К.: НІСД, 2014. 60 с.
6. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція: навч. пос. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2009. 352 с.
7. Малиновська О. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? [Електронний ресурс]. Міграція: Всеукр. інформ.-аналіт. щомісяч. газета. 2015. URL: <http://migraciya.com.ua/news/migrantworkers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expectinthe-near-future-part-1/>.
8. Малиновська О. Можливий розвиток трудової міграції за кордон у контексті сучасних подій в Україні. Вісник Пенсійного фонду України. 2015. № 3.
9. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2013 році: щорічне послання Президента України до ВРУ. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1192/> (дата зверення: 1.05.2018)
10. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій 2014 рік: Економічні підсумки для України. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year (дата зверення: 1.04.2018)
11. Соціально-економічний розвиток України за 2014 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 1.04.2018)
12. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів 2014 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 1.04.2018)
13. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2014 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 5.04.2018)
14. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні, вересень 2015 р. / Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (дата зверення: 4.04.2018)
15. Ключковська І., Марусик Ю., П'ятовська О. Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова. Львів, 2014. 107 с. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf> (дата зверення: 5.04.2018)
16. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій 2015 рік: Економічні підсумки для Укра-

їни. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year (дата зверення: 3.04.2018)

17. Соціально-економічний розвиток України за 2015 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.04.2018)

18. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів 2015 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.04.2018)

19. Соціально-економічний розвиток України за 2016 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.04.2018)

20. Соціально-економічний розвиток України за 2018 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.04.2018)

21. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів 2016 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата зверення: 10.04.2018)

22. Настрої серед українців-заробітчан 2016 р. / Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (дата зверення: 14.04.2018)

23. Міграційні настрої населення України 2016 р. / Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (дата зверення: 14.04.2018)

24. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Гойсан В. Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (Опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КП»). Львів, 2017. 30 с. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРАЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf> (дата зверення: 14.04.2018)

REFERENCES:

1. International Organization for Migration (2010) World Migration Report (electronic version). Available at: http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2010_english.pdf?language=enhttps://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2010_english.pdf (accessed 10 April 2018)

2. Libanova E. M. (ed.), Pozniak O. V., Makarova O. B., Sarioglo V. G., Tkachenko L. G. (2009) Zovnishnya trudova migratsia naseleण्या : monografia [External labour migration of population : monography], Kyiv : Ukrainsky tseñtr sotsialnyh reform; Derzhavny komitet statystyky Ukrainy (in Ukrainian).

3. Romaniuk M. (2016) Zarordonna trudova migratsia ta reemigratsia v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Foreign labour migration and return migration in the context of Ukrainian national security]. Regionalna Ekonomika [Regional Economics] (journal), no 4, pp. 22-30.

4. Sadova U. Y. (ed) (2011) Regionalna migratsijna polityka ta mehanizmy ii realizatsii : monografia [Regional migration policy and mechanisms of its realization : monography], Lviv : Natsionalna Akademia Nauk Ukrainy, Instytut regionalnyh doslodzhen (in Ukrainian).

5. Malinovska O. (2014) Perekazy migrantiv z-za kordonu: obsiagy, kanaly, socialno-ekonomichne znachennya : analychna dopovid [Migrants' remittances from abroad: amounts, ways of transfer, social and economic effects: analytical paper], Kyiv : NISD, 60 pp. (in Ukrainian).

6. Purygina O. G., Sardak S. E. (2009) Mizhnarodna migratsia [International migration], Dnipro : Vydavnystvo DNU (in Ukrainian).

7. Malinovska O. (2015) Trudova migratsia naseleण्या Ukrainy: chogo chekaty v najblyzchomu majbutniomu [Labour migration of Ukrainian population: what to expect at the nearest future?]. Migratsia [Migration] (electronic analytical newspaper), Available at: <http://migraciya.com.ua/news/migrantworkers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expectinthe-near-future-part-1>. (accessed 10 April 2018) (in Ukrainian)

8. Malinovska O. (2015) Mozhlyvyj rozvytok trudovoi migatsii za kordon u konteksti suchasnyh podiy v Ukraini [Possible development of labour migration abroad in the context of current situation in Ukraine], Visnyk Pensiynogo fondu Ukrainu [journal of Pension fund of Ukraine] no 3, (in Ukrainian).

9. Pro vnutrishnie i zovnishnie stanovysche Ukrainy u 2013 rotsi : Schorichne poslanna Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [President's annual message to Verkhovna Rada of Ukraine on internal and external position of Ukraine in 2013 year] (electronic version). Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1192/> (accessed 1 May 2018).

10. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2015) 2014 rik: Ekonomichni pidsumky dlya Ukrainu [2014 year: economic results for Ukraine]. (electronic version). Available at: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year (accessed 1 April 2018).

11. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015) Sotsialno-ekonomichnyj rozvytok Ukrainy za 2014 r. [Social and economic development of Ukraine in 2014 year]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 1 April 2018).

12. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2014) Samoostinka domogospodarstvamy Ukrainy rivnya svoih dokhodiv [Self estimation by Ukrainian households of their incomes]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 1 April 2018).

13. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015) Socialno-economiche stanovysche domogospodarstv Ukrainy u 2014 r. [Social and economic situation of Ukrainian households in 2014]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 5 April 2018).

14. Sociological group "Rating" (2015) Dynamika sypilno-politychnyh pogliadiv v Ukraini, veresen 2015 [Dynamics of social and political views in Ukraine, September 2015]. (electronic version). Available at: Режим доступу: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (accessed 4 April 2018).

15. Kliuchkovska I., Marusyk Y., Pyatkovska O. (2014) Zvit pro rezultaty doslidzhennya migratsiynih nastroiv studentiv Lvova [Report of the research results of migration aspirations among students in Lviv]. (electronic version). Available at: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/03/zvitpj.pdf> (accessed 5 April 2018).

16. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2016) 2015 rik: Ekonomichni pidsumky dlya Ukrainu [2015 year: economic results for Ukraine]. (electronic version). Available at: Економічні підсумки для України / Інститут http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year (accessed 3 April 2018).

17. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2016) Socialno-economicnyi rozvytok Ukrainy za 2015 r. [Social and economic development of Ukraine in 2015]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 April 2018).

18. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015) Samoostinka domogospodarstvamy Ukrainy rivnya svoih dokhodiv [Self estimation by Ukrainian households of their incomes]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 April 2018).

19. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Socialno-economicnyi rozvytok Ukrainy za 2016 r. [Social and economic development of Ukraine in 2016]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 April 2018).

20. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Socialno-economicnyi rozvytok Ukrainy za 2015 r. [Social and economic development of Ukraine in 2018]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 April 2018).

21. Dertzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2016) Samoostinka domogospodarstvamy Ukrainy rivnya svoih dokhodiv [Self estimation by Ukrainian households of their incomes]. (electronic version). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 April 2018).

22. Sociological group "Rating" (2016) Nastroi sered ukraintsiv-zarobitchan [Views of Ukrainian labour migrants]. (electronic version). Available at: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (accessed 14 April 2018).

23. Sociological group "Rating" (2016) Migratsiyni nastroi naseleennya Ukrainy [Migration aspirations among population of Ukraine]. (electronic version). Available at: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/> (accessed 14 April 2018).

24. Kliuchkovska I., Marusyk Y., Pyatkovska O., V. Goisan (2017) Migratsiyni nastroi studentiv v umovah vizovoi liberalizatsii [Students' migration aspirations in the conditions of visa-free regime] (electronic version), Lviv, Available at: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРАЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf> (accessed 14 April 2018).